

Prilozi proučavanju metalnih predmeta u riznici župne crkve Marije Bistrice

Znatan dio metalnih predmeta župne crkve u Mariji Bistrici čuva se u riznici i u crkvi Marije Bistrice, a mnogi drugi predmeti istog porijekla nalaze se u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu.¹ Neki su od njih posebno zanimljivi za povijest zlatarstva u Zagrebu, u Varaždinu i u Radgoni, dok drugi upotpunjuju poznavanje zlatarske proizvodnje u Beču i u Grazu.

U ovoj sam se radnji ograničio uglavnom na ona djela što se nalaze u Mariji Bistrici, no spomenut ću i neke od onih predmeta, koji su predani Dijecezanskom muzeju u Zagrebu, napose ako se povezuju s onima u Mariji Bistrici.

Usporedimo li vremenski slijed postanka onih metalnih predmeta iz Marije Bistrice, što su sačuvani u riznici župne crkve, kao i onih što se nalaze u Dijecezanskom muzeju, vidjet ćemo da su najstariji datirani metalni predmeti iz Marije Bistrice u Dijecezanskom muzeju kalež zagrebačkog kanonika Rožmana iz 1677. g., zatim ve-

liki srebrni pozlaćeni relikvijar iz vremena oko 1680. te pacifikal iz 1687, a u riznici župne crkve u Mariji Bistrici nalazimo — doduše nedatiran — stilski najstariji sačuvan metalni predmet: srebrnu kadionicu, koja je jamačno nastala u posljednjoj četvrti sedamnaestog stoljeća.

Osim Rožmanova kaleža ostali bi sačuvani predmeti, sudeći po stilu, mogli bili nastati u vrijeme nakon obnove štovanja kipa Majke Božje Bistričke, tj. nakon 16. srpnja 1684, kada je stari bistrički kip ponovno bio izložen vjernicima na glavnom oltaru sv. Petra i Pavla. Datirani metalni predmeti Marije Bistrice svi su, osim Rožmanova kaleža, mlađi od 1684.

Kalež zagrebačkog kanonika Mihaela Rožmana iz godine 1677. darovan je crkvi sv. Petra, kako se tada nazivala crkva u Mariji Bistrici, a u zapisu se još ne spominje čudotvorna Majka Božja pa ni Marija uopće nego samo Bistrica.² Taj kalež, što se čuva u Dijecezanskom mu-

¹ Dr Kamilo Dočkal, *Dijecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke*, sv. I, Zagreb 1940, str. 69—71.

² Zapis glasi: HIC CALIX PER EXECVTORES HVIC ECCLESIAE S. PETRI IN BISTRICI DONATVS EST 1677 PRO A(N)IMA DEFVNCTI MICHAELIS ROSMAN CANONICI ECCLESIAE ZAGRABIENSIS. Prijepis tog zapisa izradio je god. 1925. prof. Večeslav Henneberg, kustos Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, a sačuvana je i Hennebergova fotografija tog kaleža u fototeci Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (br. 7867).

Dr Svetozar Ritig u svojoj povijesti Majke Božje Bistričke (*Jubilejska kruna Majke Božje Bistričke*, Zagreb 1935, str. 25—77) ističe na str. 52. da je crkva u Mariji Bistrici posvećena sv. Petru i Pavlu, tek nakon obnovljenog štovanja kipa Majke Božje Bistričke, tj. od 1684. godine unaprijed postepeno nazivana crkvom Bl. Djevice Marije, pa je taj naziv »sam od sebe«, u narodu prevladao, kako piše sredinom 18. stoljeća historičar Petar Berke. Godine 1710. hrvatski sabor naziva bistričku crkvu crkvom Bl. Dj. Marije.

Dr Ritig je usporedio (str. 41) rezultate studije Janka Barleaa »Zagrebački arcidakoniat do godine 1642« (Zagreb, 1903) s rukopisnim zabilješkama bistričkog župnika Andrije Ivšića (1688—1719), i ustanovio je da se podaci iz kanoničke vizite iz 1622. objavljeni u Barleovoj studiji, na vlas podudaraju s Ivšićevim zapisima o tom dobu. Ivšić je zabilježio i predaje da je u prošlosti dva puta bilo prekinuto štovanje Majke Božje Bistričke. Jednom oko sredine 16. stoljeća, kad je kip Majke Božje bio

sakriven ispod kora crkve zbog opasnosti da ga ne unište Turci, koji su prodirali tada u blizini Bistrice. (Znamo da su 1545. kod Konjšćine bili prevladali vojsku Nikole Subića Zrinjskoga i bana gotovo zarobili, a 1552. osvojili su Cazmu.) Kip je po predaji ostao sakriven pod korom svetišta više od četrdeset godina (u doba protestantskih pustošenja crkava u drugoj polovini 16. stoljeća i u vrijeme seljačkih buna 1562—1573. i kasnije), no čini se da je najkasnije u ranom 17. stoljeću, možda poslije mira s Turcima 1606. godine, kip bio izvađen i pobožnost prema njemu obnovljena, pa se i čudesa opet događahu kao i u prošlim vremenima (u prvoj pol. 16. stoljeća). Ipak uskoro, prema Ivšićevim zapisima, prestane štovanje tog kipa, pa su župljani već namjeravali da ga spale, ali ga je neki čovjek spasio od uništenja, a župnik dade uzidati kip u zidnu udubinu kraj oltara, tako da je samo Marijino lice bilo vidljivo iza zida. Tako ostade po predaji oko trideset godina. Prema bistričkim podacima kip je ponovno izvađen iz tog skloništa i obnovljeno je njegovo štovanje 16. VII 1684. Odbijemo li tridesetak godina od tog datuma bio bi kip zazidan otprilike od 1654. do 1684. Zagrebački biskup Martin Borković (rođen 1597) spomenuo je bistričkom župniku prije odzidanja tog kipa da je on (Borković) pješke išao na hodočašće Majci Božjoj Bistričkoj u svojoj mladosti, kad je još polazio školu i bio učiteljem u kući Gereczija (plemičke porodice, u čijem je vlasništvu bio bistrički Kaštel i imanja u Stubici). Prema tome je negdje u prvoj četvrtini 17. stoljeća kip još bio poštivan, a zatim je postepeno u drugoj četvrti — valjda u doba ratovanja Hrvata protiv erdeljskog vojvode, u doba tridesetogodišnjeg rata i stvaranja zasebnog krajiškog teritorija — prestajalo štovanje Marijinog

1 Kadionica, srebro. Vjerojatno rad domaćeg majstora posljednje četvrti 17. st.

zeju, darovan je još u teško doba nakon smaknuća Zrinskog i Frankopana, u vrijeme kad je u Ugarskoj bjesnio krvav rat između carske vojske i kuruca, što su se pobunili, kad je Austrija htjela silom pokatoličiti ugarske protestante. Premda je bečki dvor učinio primirje 1680. s vođom buntovnika, knezom Tököljem, taj se zbog lažnih carskih obećanja već 1682. priklonio Turskoj, koja mu dade sredstva za rat protiv Austrije. U pripremama Turske za odlučujuću borbu protiv Austrije okupila se većina ugarskih županija oko Tökölija. Ipak je jurišanje Turaka na Beč, koje je trebalo slomiti Austriju, dovelo u rujnu 1683. do austrijsko-poljskih pobjeda i proganjanja Turaka iz ugarskih i hrvatskih krajeva. Nakon tog neočekivanog preokreta i stalnih pobjeda Austrije i Venecije protiv Turaka, slijedilo je postepeno oslobođe-

kipa. U razdoblju nakon Westfalskog mira (1648) opet su nastali sukobi u Erdelju i uskoro se Leopold I zapleo u tzv. prvi turski rat (1663—64), a vezir Cuprilić osvojio je golemom vojskom Novi Zrinj na sastavcima Mure i Drave. Doba vrlo nepovoljnog varšavskog mira i urote zrinško-frankopanske, pa doba terora austrijskih vlasti nakon smaknuća urotnika vjerojatno su znatno pridonijeli tome da kip Majke Božje Bistričke bude ponovo sakriven od različitih neprijatelja.

Iz prvog i drugog razdoblja čašćenja kipa Majke Božje Bistričke, tj. iz prve polovine 16. stoljeća i iz prve polovine 17. stoljeća, nisu zasad pronađeni nikakvi sačuvani metalni predmeti u vezi s Marijom Bisticom, pa je jedino kip Bogorodice iz vremena oko 1500. godine svjedočanstvo čuvanja tog štovanja unatoč teškim vremenima, u kojima je kip dva puta skriven od javnosti.

nje Budima 1686. pa zatim Pečuha, Sinja i mnogobrojnih drugih hrvatskih mjesta, što je napokon rezultiralo karlovačkim mirom 1699. relativno veoma povoljnim za Austriju, Ugarsku i Hrvatsku. U to doba nastali su u Zagrebu veliki retabli za oltare sv. Marije (1686—1688) i sv. Ladislava (1688—1690), na kojima dominiraju motivi velikih listova akantusa i anđeoske glavice kao na bistričkoj kadionici. Kerubinske glavice, koje rese spomenuti kalež kanonika Rožmana iz 1677, vremenski su blize onima na bistričkoj kadionici.

1. Kadionica od srebra.

Posljednja četvrt 17. stoljeća. Vjerojatno rad domaćeg majstora.

Podnožje ima gladak horizontalni obod, a na zaobljenom gornjem dijelu gravirani su i iskucani lisnati motivi. Prijelaz od podnožja na dno kadionice kao i samo to dno noviji glatki su nadomjesci za dijelove, koji su jamačno dugom upotrebom bili istrošeni. Na zaobljenom trupu kadionice iskucani su biljni motivi, a tri ljevene kerubinske glavice nose ušice za lanac. Između njih je iskucan po jedan veliki cvijet. Poklopac je izveden na proboj a oblikovan je izmjenično uvijenim i zaobljeno izbočenim pojasima. Na svedenom vrhu kao i na objema izbočenim pojasima izvedene su velike lisnate vitice na proboj. Uvijeni pojasi imaju sitnije probijene ukrase. Svedena kapica ima na vrhu i na donjem pojasu iskuca-

2 Pladanj, srebro djelomice pozlačeno. Majstor M. M. P. Beč, 1715.

ne lisnate motive. Prilemljena ručica na kapici zacijelo je noviji dodatak. Tragovi rupice za stariju kariku nalaze se na vrhu kapice. Lanci su također noviji nadomjestak. Ipak je kadionica uglavnom sačuvala najveći dio svog izvornog izraza. — Zlatarskih žigova nema na njoj. — Visina 25,5 cm s poklopcem. Visina kapice 8,3 cm. (sl. 1).

2. Kalež sa znacima muke Kristove.

Posljednja četvrt 17. stoljeća. Izveden je od pozlačene mjedi, srebra i pozlačena srebra. Podnožje mu je šesterolisno, barokno profilirano. Nodus je kruškolik, šesterobridan. Sve pozlačena mjed. Košarica je od srebra, a urešena na proboj motivima vitica akantusa uokolo triju uspravno ovalnih medaljona s ugraviranim znacima muke Kristove: Veronikin rubac, križ sa spužvom i kopljem, toljaga sa čavlima, šibe i kandžija. Visina 23,5 cm. Repunca na čaši ima u dvostrukom desno nagnutom kosom rombu isto tako nagnuto slovo H, što svjedoči da je predmet bio podnesen državnom filijalnom uredu za repunciranje u Grazu po odredbi Franje II od 20. VIII 1806, i da je tada za predmet plaćena pristojba od 12 krajcara po lotu srebra.¹ (Taj sam kalež opisao u Mariji Bistrici 1953. godine. Prigodom snimanja metalnih predmeta bistričke riznice 1973. taj kalež nije nađen, jer je vjerojatno u međuvremenu bio pozajmljen kojoj filijali na upotrebu. Naveo sam ga ovdje da bi prvom prilikom

bio povučen iz upotrebe, možda zamijenjen kojim od višebrojnih jednakih rokoko-kaleža, kako bi taj, jedan od najstarijih sačuvanih bistričkih kaleža ostao pohranjen u riznici.)

Kronološki slijedeći predmet bistričke riznice jamačno je usko povezan s podizanjem novog velikog oltara u crkvi Bl. Dj. Marije godine 1715. Hrvatski sabor donio je u listopadu 1710. zaključak »da će podići u crkvi Blažene Djevice Marije u Bistrici dostojan veliki oltar. . .« Za taj oltar plaćao je zatim svaki plemić i državljani namet, pa je tim sredstvima oltar i podignut 1715. Na tom se drvenom i pozlaćenom oltaru uzdizao kip Majke Božje Bistričke iznad kipova sv. Petra i Pavla, prvotnih zaštitnika bistričke župne crkve. (Ritig, nav. dj., str. 51—52)

3. Pladanj od srebra, djelomice pozlaćen, s vrčićima za vino i vodu (sl. 2).

Beč, 1715, majstor M. M. P.

Pladanj je ovalan, valovito isprevijena ruba, urešen na širokom obodu vrpčastim, lisnatim i cvjetnim motivima, koji okružuju i povezuju četiri medaljona, u kojima su prikazani znaci muke Kristove: stup bičevanja s šibama i knutom, trnova kruna s tri klina i žezlom, Veronikin rubac, križ sa spužvom i kopljem. Na dnu pladnja dva su istaknuta kruga, u koje se stavljaju vrčići. U tim su krugovima ubockani znaci Krista: IHS s križem i trima čavlima, te Marije: MRA s probodenim srcem.

¹ Karl Knies, *Die Punzierung in Oesterreich*, Wien 1896, str. 21. Muzeumi és könyvtári értesítő, Budapest 1910, str. 87—88.

3 Kruna kipa Majke Božje Bistričke. Vjerojatno domaći rad oko 1730. Prednja strana

4 Kruna kipa Majke Božje Bistričke. Vjerojatno domaći rad oko 1730. Stražnja strana.

5 Kruna malog Isusa na kipu Majke Božje Bistričke. Vjerojatno domaći rad oko 1730. Prednja strana.

6 Kruna malog Isusa na kipu Majke Božje Bistričke. Vjerojatno domaći rad oko 1730. Stražnja strana.

7 Rozeta od hriljanata s krune kipa Majke Božje Bistričke
Vjerojatno domaći rad oko 1730.

Oko njih su zraci i valoviti rubni motivi, a krajnji rub je visoko iskucan, da pridržava vrčiće. Na pladnju su imeni žig majstora: u položenom ovalu dva puta slovo M, drugi put u ligaturi sa slovom P, te mjesni žig Beča 1715. godine. Veličina je pladnja $36 \times 27,5$ cm. (Dva vrčića s istim žigovima urešena su iskucanim vrpčastim ukrasima na pozlaćenom srebrnom limu. Međučlanovi i ručica su ljeveni. Označeni su kao redovno slovima A i V za vodu i vino. Visina im je 13,5 cm. Opisani su 1953, a 1973. nisu nađeni kao ni prethodni kalež, i također bi zavrijedili da budu pohranjeni u riznici zajedno sa svojim pladnjem. (Autor ovih predmeta, izvrstan bečki majstor M. M. P. izveo je također lijepo raspelo od srebra, koje se čuva u riznici zagrebačke katedrale.)

Slijedeći predmeti (pod br. 4—6) zacijelo su nastali u vezi s daljim uređenjem crkve u Bistrici do posvećenja crkve 13. srpnja 1731. Krune navedene ovdje pod 4) možda su izrađene upravo za tu svečanost posвете crkve. Inače je u razdoblju od 1715—1731. crkva dobila od grofa Mirka Erdedija novo zvono god. 1716. a god. 1721. oltar sv. Ane. Župnik Stjepan Zdešić (1719—1722) podigao je 1720. oltar sv. Križa. Do godine 1731. crkva je nakor pregradnja od g. 1711—1712 ponovno gotovo posve bila uređena. (Ritig, nav. dj. str. 52)

4. Krune za kip Majke Božje Bistričke s malim Isusom.

Vjerojatno domaći rad oko 1730. godine

Kruna Bogorodičinog kipa. (sl. 3 i 4) Pozlaćena mjed, samo su srebrni donji na proboj izveden pojas i kugla s križem na vrhu. Na križu su ametisti. Na kruni je sprijeđa velik žut kamen, a ispod njega srebrna vezanka s briljantima. Ostali ures krune čini raznobojno kamenje i dvije okrugle kompozicije od sitnih tirkiza. Na proboj izveden pojas ima motive vrpca povezanih s lisnatim ornamentima na način prve trećine 18. stoljeća. Na pozlaćenim bočnim dijelovima iskucani su vrpčasti mo-

* Snimka u fototeci Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, br. 11092.

tivi s liščem. Straga je okrugao, bogato fasetirani žut kamen, iznad njega manji modar, jedan briljant i jedan crveni kamen. Isto iznad prednjeg. — Promjer je krune 14 cm, a visina 20,5 cm.

Kruna malog Isusa. (sl. 5 i 6) Materijal, tehnika i motivi kao na velikoj, Bogorodičinoj kruni, ali sprijeđa je srebrna rozeta s cvjetnim odvojcima i briljantima. Ispod rozete je ametist, gore modar kamen, briljant i crven kamen. Bočno je modro i crveno kamenje, te briljanti. Straga je malen crven kamen, ispod njega žut, a gore jedan manjka, dok je površ toga jedan crven i drugi zelen. Na križu je ametist uokviren briljantima, ali lijevi dio manjka. — Promjer je krune 10,2 cm, a visina 18,5 cm.

Zasebno je u riznici sačuvana aplikacija (sl. 7) otpala s Bogorodičine krune. Izvedena je u obliku sedmerolisne rozete s briljantima. U sredini je velik briljant, a oko njega sedam manjih te na rubu niz sitnijih. Promjer je rozete 2,7 cm.

5. Kalež od pozlaćena srebra, iskucan, ljeven i na proboj izrađen (sl. 8).

Vjerojatno domaći rad prve trećine 18. stoljeća.

Podnožje je šesterolisno, glatka oboda, a svedeni dio urešen je sa šest graviranih kartuša; u svakoj drugoj je po jedan cvijet. Međučlan je srebren, a nodus pozlaćen, ljeven s graviranim volutama. Košarica je srebrena, izvedena na proboj s motivima vrpčastih kartuša, također s po jednim cvijetom u svakoj drugoj kartuši. Zlatarskih žigova nema, a po stilu je najbliže radovima prve trećine 18. stoljeća. Visina 23,2 cm. Promjer otvora 9,2, a podnožja 14,1 cm.

6. Ciborij od pozlaćena srebra (sl. 9)

Vjerojatno domaći rad iz god. 1729. Košarica od srebra urešena na proboj motivima tri vaze uokvirene vrpčastim i lisnatim motivima, koji ispunjavaju pojase među vazama. Na podnožju su također motivi triju vaza s cvijećem a između njih štitolika polja, usred kojih visi po jedna kita. Kruškolik nodus rese tri glatka ovala s lisnatim okvirima. Na svedenom tanjuriću ispod nodusa vrpčasti su i lisnati motivi. Na križu na vrhu poklopca ugravirano je I H S s križem i tri čavla. Na rubu poklopca su lisnati i vrpčasti motivi. Na podnožju je odozdo na rubu gravirano: AN(n)O DO(mi)NI: 1. 9 CZI: BIZ: B: D: M: U tom su zapisu srednje dvije brojke datuma izlizierte, ali donji dio uspravne crte na mjestu stotice jamačno je dok je bio čitav označavao brojku 7, a šiljat kut u donjem dijelu desetke upućuje na brojku 2. Nakon datuma slova treće, četvrto, peto i šesto dosta su izlizana, no vjerojatno svih devet slova znači: CZI(rkve) BIZ(trichke) B(lažene) D(jevice) M(arije) (sl. 10). — Visina je ciborija bez poklopca 26 cm, a s poklopcem 35 cm. Promjer podnožja iznosi 15,9 cm.

I nakon svečanog posvećenja crkve 13. VII 1731. crkva je dobivala nov namještaj, pa su 1732. zasvirale u crkvi nove orgulje (Ritg, str. 53). Te godine izveden je i jedan od najljepših kaleža bistričke crkve.

8 Kalež, pozlačeno srebro. Vjerojatno domaći rad prve trećine 18. stoljeća.

9 Ciborij, pozlačeno srebro. Vjerojatno domaći rad iz 1729.

7. Kalež od pozlaćena srebra (sl. 11—18)
Graz 1732, Leopold Vogtner

Izveden je od iskucana srebra s ljevenim međučlanom i nodusom te sa slikanim emaljnim medaljonima u apliciranim filigranskim okvirima, koji nose raznobojne dragulje (briljante, crvene i zelene kamene te ametiste). Na podnožju su iskucana tri simetrična para reljefnih voluta s po jednim kerubinom. Među njima su emaljni slikani medaljoni: Krunjenje trnovom krunom, Krist pada pod križem, Raspeće (veoma oštećeno na dva mjesta). Na nodusu su reljefno istaknute volute i među njima tri para kerubina. Na čaški volute i medaljoni uokvireni draguljima: Posljednja večera, Maslinska gora i Bičevanje. Visina je kaleža 27,3 cm. Imeni žig majstora je L V u ovalu s po jednim zupcem gore i dolje između obaju slova. Mjesni žig je uspravno ovalan i — čini se — s brojkom 11 (umjesto 13) u gornjem dijelu iznad štita, u kojem je štajerski panter, a kraj štita su brojke, od kojih je desetica izlizana, no vjerojatno je to brojka 3,

1 7

dakle 3 2 Taj žig je gradački, a imeni žig označuje

gradačkog zlatara Leopolda Vogtnera,⁵ koji je postao majstorom 1709, a umro je 1743. Na izložbi »Goldschmiedekunst« održanoj u gradačkom Joanneumu 1961. bilo je izloženo nekoliko radova Leopolda Vogtnera iz različitih razdoblja: kalež iz 1722. g. (kat. br. 184, sl. 54) s po tri emaljna prizora Kristove muke na podnožju i na kupi, no unatoč tim srodnostima s bistričkim Vogtnerovim kaležom, ovaj deset godina stariji kalež značajno se razlikuje od njega. Bio je izložen i kalež iz 1732. g. s tri prizora Kristove muke na podnožju (kat. 179), navikula urešena dupinom (kat. 180), kadionica s tri iskucana kerubina (kat. 181), sudski mač iz Leibnitza (182) kao i kalež urešen iskucanim i posrebrnim bakrenim medaljonima s prizorima Kristove muke i oruđem njegova mučenja na podnožju i na kupi (inv. br. 183). Naveo sam ovo nekoliko poznatih djela Leopolda Vogtnera, jer pokazuju raznolikost i mnogovrsnost njegova stvaranja.

⁵ *Kunst und Kunsthandwerk*, Wien 1918, str. 330, tabla II na str. 331, 3. okomiti niz, redni br. 2. Potanje o majstoru Vogtneru na str. 172 ss. Zanimljivo je usporediti njegov kalež objavljen na str. 177 s bistričkim kaležom.

Lijep kalež tog majstora iz 1732. godine, urešen draguljima i emaljama nalazi se u riznici zagrebačke katedrale.

Marjetica Šetinc istražila je i proučila djela Leopolda Vogtnera u slovenskoj Stajerskoj.⁶ Na izložbi »Zlatarstvo na slovenskem Stajerskem« (Maribor 1971) bila su prikazana dva djela Leopolda Vogtnera: monstranca iz 1732 (kat. br. 62) i kalež iz iste godine (kat. br. 63). Pored toga poznati su prema podacima Šetinčeve u Sloveniji također monstranca u Spodnjoj Kungoti i relikvijar u crkvi sv. Ruperta u Slovenskim Goricama.

Na bistričkom su kaležu izvanredno slikani neki emaljani prizori kao npr.: Maslinska gora, Bičevanje, Rujanje Kristu u prizoru krunjenja trnovom krunom. Čini se da su prizore radila dvojica slikara, jer su prizori Posljednje večere, Pada pod križem i Raspeća slikani nevješto, većinom s mnoštvom nemarno izvedenih likova, a ni prizor Raspeća, ograničen na tri lika, ne može se mjeriti ljepotom kompozicije i izraza s naprijed spomenutim medaljonima. Vjerojatno će dalja istraživanja Vogtnerove djelatnosti i austrijskog slikarstva uspjeti razjasniti tko je bio taj umjetnik minijaturist, a možda i udio njegova slabijeg pomagača.

Mislim da bi autora tih sličica a osobito spomenutih triju izvrsnih valjalo tražiti u krugu dvojice u Austriji domaćenih talijanskih slikara, sljedbenika napuljske slikarske škole, Martina Altomonte (1657—1745) i njegova sina Bartolommea (1702—1783). Martino je bio od 1720. ugovorom vezan za austrijsku zakladu sv. Florijana-

Usp. njezinu studiju »Nekaj del graških in augsburških zlatarjev na slovenskem Stajerskem« u Casopisu za zgodovino in narodopisje, nova vrsta V, Bašev zbornik, Maribor 1969, str. 331 is, osobito 341—344.

11 Kalež, pozlačeno srebro, Leopold Vogtner, Graz 1732. g.

10 Natpis na podnožju ciborija iz 1729.

na, pa je smjestio u sv. Florijanu i svog sina, kojemu je nakon završetka šestogodišnjih studija u Italiji povjerio god. 1723. u Sv. Florijanu mnoge dekorativne poslove. Bartolommeo je radio za zakladu sv. Florijana od 1723. do 1749. kadšto i po očevim crtežima. Godine 1732. imao je Bartolommeo trideset godina. U spomenutim izvrsnim sličicama na Vogtnerovu kaležu nalazimo u likovima, u draperiji odjeće, u kompoziciji, pa napose i u općem ugođaju dramatičnih prizora onu ozbiljnost, kojom odišu djela Martina Altomonte, a svježina i poletnost, kojima su izvedeni ti emalji govorila bi u prilog Martinova suradnika, sina i sljedbenika Bartolommea, koji je kao mlađi u svojoj tridesetoj godini vjerojatnije mogao preuzeti izrađivanje slikarskog ukrasa za kaleže negoli njegov otac, kojemu je 1732. bilo već 75 godina (umro je u 88 godini), no znao je i 1742. dakle u 85. godini izvesti takvo remek-djelo kao što je skica za oltarsku sliku »Smrt sv. Josipa« za Heiligenkreuz (usp. Grimshitz-Feuchtmüller-Mrazek, *Barock in Oesterreich*, Wien 1962, tabla XIII). Ta su razmatranja dakako tek hipoteza, koja bi možda olakšala dalja istraživanja o autoru emaljnih sličica na bistričkom kaležu iz 1732. i njegovu pomoćniku.

12 Posljednja večera

13 Krist na Maslinskoj gori

14 Bičevanje Krista

15 Krunjenje Krista trnovom krunom

16 Krist pada pod križem

17 Marija i Ivan pod raspelom

Nakon podizanja velikog novog oltara u Mariji Bistrici 1715, posvećenja crkve 1731. i postavljanja novih orgulja 1732. znatnu važnost u povijesti bistričkog svetišta imala je odluka, koju je ishodio od pape Benedikta XIV (1740—1758) bistrički župnik Pavao Jurak (1753—1775). Papa je na župnikovu molbu podijelio oprost za sve bistričke hodočasnike, koji se skrušeno ispovjedu i pričeste te obave propisane molitve na nakanu Sv. Oca (Ritig, nav. dj., str. 58). Upravo u to vrijeme između 1754. i 1756. nastao je drugi veoma skupocjeni i umjetnički veoma vrijedni predmet bistričke riznice: pastoral naručen od župnika Juraka (sl. 19—26).

8. *Pastoral od djelomice pozlaćena srebra, ukrašen draguljima i emaljnim slikama*

Izveo ga je Adam Anton Fritz, Radgona, 1754—1756. U »Peristilu« sam već objavio iz arhivske građe župe u Mariji Bistrici veoma zanimljivu pogodbu, koju su sklopili u Konjščini 7. XI 1754. župnik bistričke crkve Pavao Jurak i radgonski zlatar Adam Anton Fritz za izradbu pastorala crkve u Mariji Bistrici.⁷ Zahvaljujući pomoći Instituta za povijest umjetnosti Zagrebačkog sveučilišta snimljeni su god. 1973. predmeti riznice u Mariji Bistrici, pa sad mogu, pored ostalih, objaviti i fotografije tog pastorala, sačuvanog u tamošnjoj riznici, a u isto vrijeme iznijeti i rezultate proučavanja djelatnosti radgonskog majstora Fritza. Pastoral je sastavljen od četiri dijela. Gornji je kuka, visoka 54 cm, a ostala tri dijela samog štapa duga su 50,2, 50,2, i završni sa šiljkom 52,5 cm. Dijelovi se povezuju vijčanim vratovima na krajevima šupljih cijevi štapa. Na snimci čitavog pastorala vidimo kako su brižno odmjereni razmjeri između dijelova štapa i kuke. Dok je sam štap srebren, aplikacije na sastavnim mjestima njegovih dijelova izrađene su od pozlaćena srebra, pa su podjele diskretno a skladno naglašene. Latinski natpis urezan na gornjem dijelu štapa najbližeg nodusu kaže da je taj »PASTORALE : BETAE (!) : VIRGINIS : MARIAE : BISZTRICAE : MIRACULIS : CORUSCANTIS : FACTUM : 1756.« (u prijevodu: Pastoral Blažene Djevice Marije Bistričke, koja blista svojim čudesima, izrađen 1756.) Prema tome zlatar je izrađivao taj pastoral oko dvije godine.

Spomenuti ugovor od 7. studenoga 1754. sadržava mnoge pojedinosti, koje nam predočuju tijekom zlatareva rada, uvjete pod kojima je radio i promjene do kojih je došlo u poslu iz različitih razloga. Župnik Pavao Jurak pogodio se s radgonskim zlatarom Adamom Antunom Fritzom:

⁷ Peristil, br. 4, Zagreb 1961, str. 89—92.

Slike broj 12 do 17: Emaljne sličice na kaležu Leopolda Vogtnera, Graz 1732.

1. Koliki broj dragog kamenja i pojedinačno koje vrsti te uz koju cijenu će biti stavljen na pastoral. Tijekom rada očito je došlo do nekih izmjena, koje su posebno pribilježene sa strane na odgovarajućim mjestima ugovora. Tako su na desnoj strani tog prvog stavka zapisani oni dragulji i poludragi kameni, koji su prema prvotnoj pogodbi trebali biti montirani na štap, a lijevo su označene naknadne izmjene:

(dodano:) 19	Za 18 ametista, svaki po 2 forinte	36 for.
višnjeve		
boje 40	Za 34 rubina, svaki po 3 forinte	102 for.
38	Za 22 smaragda, svaki po 2 forinte	44 for.
9	Za 7 granata, svaki po 1 forintu	7 for.
Topaz	Za 1 hrizolit, svaki po	10 for.
2 bisera	Ukupno rajnskih forinti 199	

2. Posebno je navedeno kamenje, koje će biti stavljeno oko emaljnih sličica Majke Božje Bistričke s jedne i s druge strane pastorala:

(pripisano:) 4	Za 4 dijamanta, svaki po 10 forinti	40
8	Za 8 ametista svaki po 2 forinte	16
20	Za 16 smaragda svaki po 3 forinte	48
4	Za 4 veća rubina svaki po 4 forinte	16
	Za emaljne sličice	12
	Ukupno rajnskih forinti 132	

3. Za ulaganje odnosno učvršćivanje jednog i drugog kamenja, a načinom, koji se naziva karmazir-djelo,⁸ for. 150.

4. Za pozlaćenje pastorala, kojega vanjska, tj. gornja strana, mora biti dobro pozlačena (trideset tri forinta i trinaest groša) 33 for. 13 gr.

5. U materijalu dobiva Adam Anton Fritz srebra u težini od 20 maraka i 10 lota, i to mu je srebro predano.

6. Za obradu tog srebra, tj. za izrađivanje štapa od tog materijala dobiva majstor 8 groša (odnosno 24 krajcara) po lotu težine.⁹

⁸ »Karmosiren« ili »kurmusiren«, također »carmosiren« ili »carmusiren« njemački se naziva tehnika obrublivanja, uokvirivanja, osobito nekog većeg dragog kamena, koji je optočen manjim. Naziv dolazi od švedske riječi »karm«, tj. rub, pa švedski glagol karmisera znači obrubiti (Heyse—Lyon, *Fremdwörterbuch*, Hannover—Leipzig 1896.

⁹ Često je bilo propisivano koliko smije zlatar tražiti za izrađivanje predmeta od srebra, pa je npr. za područje zagrebačke županije bilo određeno 9. II 1742. da zlatari smiju tražiti za otmjeniji rad, rezbaren i ukrašen ili pozlaćen 20 denara po lotu, dok bi za nepozlaćen, gladak, jednostavan posao smio zahtjevati samo 16 denara po lotu. Pedeset godina prije, tj. 1691, za jednostavan bi rad dobivao samo 12 denara po lotu. (usp. Saopćenja redakcije Međukademijskog odbora za rječnik novo vjekovnog latiniteta Jugoslavije, br. 2, Zagreb, augusta 1969, str. 60. i 45.)

18 Mjesni žig Graza iz 1732. g. i imeni žig Leopolda Vogtnera

19 Pastoral, srebro, djelomice pozlačeno, dragulji i emaljne sličice. Adam Anton Fritz, Radgona, 1754—1756. g.

20 Natpis iz godine 1756. na pastoralu Adama Antona Fritza, Radgona

7. Srebrnar se obvezao da će pastoral pošteno izraditi za pogođenu cijenu, a kamenje će uložiti karmazir-načinom i bit će one cijene i vrijednosti, kako je pogođeno. Potvrdio je ujedno da je primio 20 maraka i 10 lota srebra, a kao predujam za rad 200 forinti.

Na poleđini ugovora zabilježeno je da je pogođeno s radgonskim zlatarom Fritzom da će izraditi pastoral za 514 forinti i 34 krajcara, a za posao će dobiti 24 krajcara po lotu težine. Povrh toga dano mu je 50 lota srebra u Konjšćini 7. III 1754. Pribilježeno je još da pastoral sada teži 9 funti odnosno 288 lota, a posao računat 24 krajcara po lotu iznosi 115 for. 12 kr. Dakle čitav je štap stajao pored 50 lota predanog srebra 629 for. 51 kr.

Na nodusu i na samoj kuki pastorala vidimo uzvijene lisnate motive i kombinacije pretežno C i S voluta, tako da ovo djelo — nastalo između 1754. i 1756. — predočuje stil rokoko u punom razvoju. Usred zavoja kuke širi se njezin završni dio u zrakasto raspoređene šiljke, nalik na rasječene dijelove trske, koje pokrivaju radijalno razmješteni uzvijoreni listovi. Usred njih a oko centralne srcolike emaljne sličice na objema je stranama ku-

21 Gornji dio pastorala Adama Antona Fritza, Radgona 1756.

ke vijenac manjih cvjetnih latica, i uz sam rub sličice niz raznobojnih dragulja, koji su uloženi u srebrne nježno iskovane lisnate vitice, na kojima djeluju poput blistavih cvjetova. Tako nas se središnji dio kuke doima poput zrakaste pokaznice u sredini koje je lik bistričke Bogorodice s malim Isusom na ruci, a prikazana je onako kako su taj kip u ono doba znali odijevati bogatim raznolikim ruhom.¹⁰ Na jednoj strani pastrola Bogorodičin je lik odjeven u bijelu halju s crvenim plaštem, a na drugoj u žutu halju s modrim plaštem. Odjeća je prikazana bogato izvezena lisnatim i cvjetnim baroknim motivima. Bogorodica i Krist imaju krune na glavi. Na haljinici Isusa prikazan je na prsima učvršćen votiv u obliku srca, kakvih se mnogo sačuvalo u onom dijelu rizničkog blaga Marije Bistrice, što se nalazi u Dijecezanskom muzeju, a jedan zlatan primjerak objavljujem u ovoj radnji. Dva veća takva votiva u obliku srca aplicirana su na desnoj strani odjeće Bogorodičina kipa. Takav je raspored votiva na objema sličicama.

¹⁰ U Dijecezanskom muzeju u Zagrebu sačuvano je iz Marije Bistrice »šestnaest raskošnih odijela Majke Božje i Isusa, jedno ljepše od drugoga«, a sedam od tih ima muzejsku vrijednost, kako spominje dr Kamilo Dočkal u prvom svesku svoje radnje »Dijecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke«, Zagreb 1940, str. 71.

Na širokom vanjskom zavoju kuke također su s obje strane, na po tri krajnja mjesta, tj. na vrhu i na dva bočna kraja, u jednakim razmacima aplicirane kompozicije dragulja uloženi u biljne srebrne motive. Na donjem dijelu kuke a iznad nodusa apliciran je na izbočenom uzdignutom lisnatom motivu velik dragulj uokviren simetričnim parovima srebrnih voluta, a s gornje i s donje strane odvajaju se od središnjeg kamena srebrne vitice, koje nose po jedan krupniji dragulj na kraju srednje vitice i po dva manja dragulja na bočnim viticama (donja desna vitica s draguljima manjka). Stranice nodusa također su urešene sličnim kompozicijama dragulja uloženi u biljne vitice. Ponegdje takva kompozicija ima oblik vaze draguljnog trupa sa srebrenim volutama kao ručicama, a iz vaze se uzdiže na centralnoj peteljci velik draguljni cvijet, dok su bočno u završetke tanko iskovanih vitica uloženi manji cvjetovi-dragulji, popraćeni sitnim iskovanim trolatičnim, četverolatičnim ili šesterolatičnim cvjetovima. Donji rub nodusa također je optočen draguljima, a i povrh nodusa na prijelaznom se vjenčiću spuštenih listova vide na krajevima karičice, s kojih su nekoć jamačno visjeli mali draguljni uresi (kao na Fritzovom zagrebačkom pastoralu). Takva se karičica sačuvala i na donjem dijelu hrpta kuke.

Tijekom gotovo dva i četvrt stoljeća izgubljen je u upotrebi dio ukrasa pastorala, no i sačuvani ostaci još

23 Druga strana gornjeg dijela pastorala Adama Antona Fritza, Radgona 1756.

22 Emaljna sličica kipa Majke Božje Bistričke odjevenog u žutu halju s modrim plaštem, uokvirena draguljima uložena karmazir na

24 Emaljna sličica kipa Majke Božje Bistričke odjevenog u bijelu halju s crvenim plaštem, na drugoj strani pastorala A. A. Fritza

25 Kompozicija dragulja uloženi karmazir načinom na izbočenom donjem dijelu kuke pastorala Adama Antona Fritza, Radgona 1756.

26 Vaza s cvijećem od dragulja uloženi karmazir načinom na nodusu pastorala Adama Antona Fritza, Radgona 1756.

su mnogobrojni, po kompoziciji i obradi veoma zanimljivi i tako dragocjeni da bi zavrijedili posebnu studiju mineraloga specijalista.

Razmotrimo međutim koliko je uznapredovalo poznavanje opusa radgonskog zlatara Adama Antona Fritza otkako je 1961. objavljen njegov ugovor s župnikom Jurakom. Tada sam mogao zahvaljujući tom ugovoru pri dati Fritzu pastorale i raspelo u riznici zagrebačke katedrale kao i kalež u crkvi sv. Nikole u Varaždinu i ciborij u varaždinskom sv. Florijanu.¹¹

Ivo Lentić uspio je zatim istražiti među računima za kapelu sv. Florijana u varaždinskom Historijskom arhi-

¹¹ Peristil, br. 4, Zagreb 1961, str. 89–92. Usporedimo li oblike bistričkog i zagrebačkog pastorala, vidimo da su obje kuke posve jednako oblikovane, jedino je srednji dio bistričke sa srcolikom sličicom i zrakastim okvirom različit od središnje kompozicije zagrebačkog pastorala, gdje su oko emaljnih sličica *Dobrog pastira* i *bl. Augustina Kažotića* (koje nisu srcolike nego uspravno ovalne a valovita ruba) stavljeni okviri sastavljeni od bočnih parova velikih S voluta, nad kojima su dva manja para C voluta, a u donjem dijelu inicijali E(go) S(um) P(astor) B(onus) na jednoj, a na drugoj S. AVGVSTINVS EPISCOP. ZAGRAB. Na zagrebačkom su primjerku sačuvani dragulji, koji vise s lisnatog vjenčića ispod kuke. Bistrički pastorale nije žigovan, dok zagrebački ima imeni žig. A.A.F. i mjesni žig Radgone. Velika srodnost obaju pastorala samo potvrđuje identičnost zlatara Fritza s majstorom A. A. F., koji je označio i ostala ovdje kasnije navedena djela.

vu podatak, koji se odnosi na spomenuti ciborij, da je naime 11. svibnja 1742. isplaćeno zlataru za izradbu i pozlatu 35 for. — Među istim računima našao je I. Lentić također da je god. 1745. isplaćeno zlataru za kalež težak 54 lota 43 for.¹² Oba su rada bila prvotno nabavljena za kapelu sv. Florijana, gdje je sačuvan ciborij, a kalež se danas nalazi u župnoj crkvi sv. Nikole u Varaždinu. Lentić drži da bi ova arhivski datirana djela mogla biti dosad najraniji radovi tog majstora u Hrvatskoj.

U vezi s izložbom zlatarske umjetnosti u Štajerskoj 1961. objavljeno je u katalogu te izložbe¹³ da se žigovi Radgone i majstora A. A. F. nalaze na izloženoj monstranci od pozlaćena srebra, visokoj 67,5 cm. Podnožje joj je iskucano motivima vinove loze i kartušama s klasjem. U gornjem dijelu ispod otvora za lunulu nalazi se lik Dobrog pastira. Bočno kraj otvora za lunulu učvršćeni su likovi anđela, koji mašu kadionicama a iznad otvora za lunulu prikazan je Bog Otac s golubom Duha Svetoga ispod baldahina. Monstranca je optočena biserjem i dragim kamenjem. Pored spomenutih žigova na

¹² Usp. Ivo Lentić, *Istraživanje varaždinskog zlatarstva u 18. stoljeću*, II dio, u »Vijestima muzealaca i konzervatora Hrvatske« br. 3, Zagreb 1970, str. 12. i 13, gdje je Lentić podrobno opisao i ocijenio oba Fritzova djela, a objavio je i njihove fotografije: ciborij na str. 10, a kalež na str. 9.

¹³ *Kunstgewerbemuseum am Landesmuseum Joanneum in Graz. Katalog der Sonderausstellung Goldschmiedekunst. 19 VI — 6. VIII 1961*, str. 33, br. 237.

27 Pokaznica, srebro pozlačeno, dragulji i biseri. Nabavljena 1758. Možda rad Adama Antona Fritza, Radgona.

njoj se nalazi i repunca za srebro Graz, 1806./07, te žig oslobođenja predmeta od predaje 1809/10.¹⁴

Na istoj izložbi u Grazu bio je prikazan i kalež sa žigovima Radgone i majstora A. A. F.¹⁵ Visok je 30,5 cm, urešen iskucanim rokoko-motivima, grožđem i dr. te s apliciranim, obnovljenim emaljima, koji prikazuju Posljednju večeru, Raspeće, Uskrsnuće i sv. Ivana Krstitelja, Srce Marijino i Srce Isusovo. I na tom se kaležu nalaze žigovi repunciranja iz 1806/1807. te oslobođenja od predaje predmeta 1809/10.

¹⁴ Ta dva žiga obvezno su stavljana na srebrne predmete u Austriji za vrijeme ratova protiv Napoleona. Prvo 1806. kad su vlasnici predmeta od plemenitih kovina morali te stvari predati na žigovanje i usto platiti određenu pristojbu u kovanom novcu, i to po lotu težine srebra 12 krajcara, a zlata 20 krajcara, kako bi time bila podignuta vrijednost papirnih banknota, jer je gomilanje srebra i zlata kod privatnika otežalo mijenjanje banknota u kovani novac. Zatim su 1809. vlasnici takvih predmeta morali predati ih državi ili platiti u kovanom novcu vrijednost plemenite kovine, od koje su izvedeni pa bi tada bili oslobođeni od predaje predmeta. Za dokaz tog otkupa predmet bi dobio žig oslobođenja: FR tj. frei, slobodan. Usp. Karl Knies, *Die Punzierung in Oesterreich*, Wien 1896, str. 21.

¹⁵ U spomenutom katalogu (v. ovdje bilj. 13), na str. 47, br. 376.

Oba predmeta potječu iz neke štajerske crkve, koja je željela da se njezino ime ne navede u katalogu.

Kako smo tada već znali, zahvaljujući ugovoru iz arhiva Marije Bistrice i djelima u zagrebačkoj katedrali, da se žig majstora A. A. F. uz radgonski žig odnosi na zlatara Adama Antona Fritza, saopćio sam to gradačkom Joanneumu, koji mi je za uzvrat poslao snimke obaju spomenutih djela s gradačke izložbe kao komparativnu građu za dalji studij stvaralaštva ovog vrlo dobrog radgonskog majstora.

Na izložbi »Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem« priređenoj 1971. u mariborskom Pokrajinskom muzeju prikazana je pored zagrebačkog pastorala i raspela zanimljiva Fritzova monstranca, zajamčena njegovim imenom žigom i mjesnim žigom Radgone.¹⁶ Visoka je 59 cm. Ovalno, svedeno podnožje urešeno je motivima rocaillea, klasjem i grožđem. Nodus je u obliku vaze s volutama na stranicama. Ispred ploče sa zrakama učvršćen je na proboj izveden okvir s motivima voluta, mreže i rocaillea. Bočno su likovi sv. Petra i Pavla, a iznad otvora za lunulu je lik Boga Oca. Oko ovalne kustodije, na okviru, križu i dr. učvršćeni su raznobojni stakleni kamenovi. I na toj su monstranci repunce iz 1806/07 i žigovi oslobođenja 1809/10.

Marjetica Setinc upozorila je u katalogu spomenute izložbe¹⁷ da se u Sloveniji nalaze 3 Fritzova rada, tj. pored izložene monstrance, koja potječe iz Gornje Radgone, još jedna monstranca u župnoj crkvi u Apačama i kalež u Cezanjecima.

Kako vidimo iz ovog pregleda upoznali smo zahvaljujući pobudi, koju je dao ugovor župnika Marije Bistrice sa zlatarom Fritzom prvo pet djela tog majstora, a u roku od desetak godina još pet, dakle zasada ukupno deset njegovih radova, koji pokazuju već na najranijim dosad poznatim datiranim djelima vrlo ukusno i vješto upotrebljavanje rokoko-motiva a ponegdje i korištenje emaljnih slika te pravih dragulja ili kadšto staklenih nadomjestaka za njih.

Istraživanja posljednjih godina (Ivo Lentić) pokazala su da je Adam Anton Fritz djelovao barem četrnaest godina, tj. 1742. do 1756., pa možemo pretpostavljati da je u tom razdoblju, a možda i dužem, jamačno stvorio znatan broj zlatarskih radova. Nadamo se da će ovdje objavljeni snimci pastrola iz Marije Bistrice i taj pregled dosad istraženih Fritzovih djela potaknuti na pronalaženje daljih još neidentificiranih radova tog radgon-

¹⁶ Katalog izložbe br. 88, 89 i 90. Monstranca br. 88 opisana je na str. 58, a njezina fotografija objavljena na str. 103.

¹⁷ Setinc, nav. dj., str. 58, pod br. 88 i str. 12.

28 Bog Otac i Duh sveti u gornjem dijelu pokaznice iz 1758. g.

29 Lik svetice s ljiljanom (Bogorodice Djevice?) u donjem dijelu pokaznice iz 1758. g.

skog zlatara, kako bismo u skoroj budućnosti dobili što potpuniju sliku djelatnosti i značenja Adama Antona Fritza u evropskoj umjetnosti rokoko.

9. Pokaznica od pozlačena srebra s nekim dijelovima od pozlaćene mjedi (sl. 27—29).

Ukrašena je mnogim draguljima i velikim bisernim grozdom iznad otvora za hostiju. (Taj je grozd 1973. zasebno spremljen u riznici Marije Bistrice.) Grana koja nosi grozd obojena je emaljnom bojom, a nosi više većih i manjih dijamanta. Podnožje je urešeno reljefnim rokoko-motivima i grozdovima. Na nodusu se ističu dvije bočne volute, između kojih su parovi manjih i biljni ukrasi. Ispod otvora za hostiju je lik Bogorodice sa zmijom, a iznad otvora Bog Otac. Sa strane su anđeli. Ispod Boga Oca lebdi srebreni golub. Između anđela i Boga Oca su četiri para kerubina. Na križu na vrhu su ametisti. Ostalo su zeleni i crveni kameni te briljanti. Na baldahinu su dva kamena, koji bi mogli biti topazi. I ovu pokaznicu trebao bi potanje proučiti s obzirom na dragulje mineralog specijalist.

U arhivu župe Marije Bistrice sačuvana je računska knjiga br. 44, u kojoj nalazimo »Exitus pecuniae 1758 : Argentifabro fl. 100, Argentifabro pro Monstrantia. . . 803 fl.« — Držim da bi se taj upis mogao odnositi na ovu sačuvanu pokaznicu, koja stilski posve odgovara vremenu oko 1758. godine.

Nije na žalost u toj knjizi zabilježeno ime srebrnara koji je izveo tu pokaznicu, pa ni mjesto gdje je srebrnar radio. Možemo pretpostaviti, da je župa nabavila i tu pokaznicu od radgonskog srebrnara Adama Antona Fritza, koji je dvije godine ranije izveo onaj izvanredni pastoral. Usporedimo li bistričku pokaznicu s onom Fritzovom iz Donje Radgone, što je bila 1971. izložena u Mariboru,¹⁸ zapazit ćemo da je nodus obiju pokaznica posve jednak. Promotrimo li drugu Fritzovu pokaznicu izlaganu u Grazu 1961,¹⁹ vidimo da je baldahin iznad Boga Oca u gornjem dijelu posve jednak na toj Fritzovoj pokaznici kao i na ovoj bistričkoj, komponiran od dvije suprotstavljene velike volute, ispod kojih visi lambrequin, a jednako su srodno oblikovani na objema pokaznicama i motiv uspravnog lista između spomenutih voluta, kao i obje manje volute povrh tog lista, koje čine prijelaz prema križu na vrhu, pa možemo pomišljati na postanak u istoj radionici. U tom nas potkrepljuje i plastična golubica Duha Svetoga, koja je na objema tako jednaka kao da je ljevena u istom kalupu. Na lunuli za hostiju vidimo na bistričkoj pokaznici drago kamenje obuhvaćeno motivima voluta od kojih se odvajaju izvijeni listići na način, kako je Fritz na pastoralu »karmazir-djelom« uokvirio emaljne sličice Majke Božje Bistričke.

¹⁸ Setinc, nav. dj., str. 58, br. 88, sl. str. 103.

¹⁹ Zahvaljujem i ovom prilikom upravi Odjela za umjetnički obrt Zemaljskog muzeja Joanneuma u Grazu, što mi je dopustila objavljivanje fotografija pokaznice i kaleža majstora A. A. Fritza, izloženih u Gracu 1961. (Ovdje sl. 29a i 29b).

29a Pokaznica iz neimenovane štajerske crkve. Izveo Adam Fritz, vjerojatno u pedesetim godinama 18. st. Izložena u gradačkom Joanneumu 1961. — Usporedimo je s bistričkom pokaznicom iz 1758. godine.

29b Kalež iz neimenovane štajerske crkve. Izveo Adam Anton Fritz, vjerojatno u pedesetim godinama 18. stoljeća, Izložen u gradačkom Joanneumu 1961. godine.

Raznovrsnost motiva, koje je Fritz — vladajući suvereno oblicima rokoko — vrlo inventivno varirao na djelima koja su nam poznata, razjašnjava one različitosti koje nalazimo na bistričkoj pokaznici u usporedbi s ostalim Fritzovim djelima, npr. u variranju bočnih anđela na bistričkoj pokaznici u usporedbi s onima na pokaznici izlaganoj u Grazu (sl. 29a).

Premda ne možemo s potpunom sigurnošću pridati bistričku pokaznicu tom radgonskom srebrnaru, mnoge pojedinosti govore u prilog takvoj atribuciji. Opus Adama Antona Fritza zavrijedit će uskoro monografijsku obradu, pa se nadam da će onaj, tko bude detaljnije proučavao sačuvana Fritzova djela, moći pouzdanije suditi o autorstvu bistričke pokaznice.

Spomenuta računarska knjiga u arhivu župe Marije Bistrice svjedoči da su šezdesetih i sedamdesetih godina neke stvari nabavljane u Grazu a druge u Zagrebu. Župa je isplaćivala bakrorescu u Grazu, zacijelo za slike Majke Božje Bistričke, godine 1762 (Missi Graecium Cupfersticherio 28 fl. 4 X), a god. 1769. slala je i srebrnaru u Graz 210 fl (die 25 novembris. . . missi Graecium

Argentifabro 210 fl). Dvije godine kasnije zabilježeno je samo: Argentifabro 511 Rain. Vidimo da je 1773. župa nabavljala slike Presv. Otajstva u Zagrebu: die 3 May missi pro imaginibus V. Sacramenti Zagraviae 4 fl., a slijedeće godine pretaljena su tri stara kaleža, izljevena tri nova i pozlaćena. Za to je isplaćeno 85 for. i 14 kr. (A tribus calicibus execratis, de novo transfusis et ex toto inauratis), no na žalost nije ništa zabilježeno ni o majstoru ni o mjestu, gdje je to urađeno. — U riznici bistričke crkve sačuvano je više rokoko-kaleža, na koje bi se mogao odnositi taj upis iz god. 1774. Međutim riznica posjeduje više negoli tri rokoko kaleža, pa nije lako utvrditi koji bi potjecali iz 1774. Razmotrimo ih detaljnije:

10. Kaleži od srebrne, pozlaćene, nežigosane slitine, rokoko

Pet komada sačuvanih u riznici Marije Bistrice možemo podijeliti u dvije skupine.

Prva se sastoji od dva posve srodna kaleža, (sl. 30) koji imaju kruškolik nodus ukrašen simetričnim parovima voluta, lisnatim i školjkastim motivima. Podnožje je trostrano, ali višestruko razvedeno, tako da se između triju stranica oboda, koje imaju ravan završetak, nalazi

30 Kalež, rokoko, Adam Anton Fritz (?), sredina 18. st.

31 Kalež, rokoko, Adam Anton Fritz (?), sredina 18. stoljeća

po jedna valovito oblikovana čest, sastavljena od srednjeg većeg, lučno zaobljenog dijela i dviju takvih manjih bočnih. Na svedenom dijelu podnožja kao i na košarici kupe također je simetrično raspoređena rokoko-ornamentika triju kartuša u okvirima od C voluta s lisnatim nastavcima. Jedan je od tih gotovo jednakih kaleža nešto viši, 25,5 cm, dok je visina drugoga samo 24,8. Promjer podnožja je 14,4, a promjer kupe 9,2 cm (sl. 31).

Tip spomenutog kruškolikog nodusa javlja se i na netom opisanoj bistričkoj pokaznici kao i na Fritzovoj pokaznici iz Donje Radgone.²⁰ Oblikovanje oboda i prijelaz s oboda na svedeni dio podnožja također je na ovim bistričkim kaležima i na Fritzovoj pokaznici veoma srodan, pa bi možda ova dva bistrička kaleža valjalo datirati bliže sredini 18. stoljeća. Tip takva nodusa urešena simetrično komponiranim volutama, lisnatim i školjkastim motivima nalazimo doduše i kod bečkih majstora sedamdesetih godina 18. stoljeća, kao npr. na kaležima zlatara Johanna Kösslera iz 1771. godine u osječkoj žup-

²⁰ Vidi bilj. 16.

²¹ Peristil, br. 12–13, str. 135.

noj crkvi,²¹ ali je kod ovih prijelaz ukrasa s podnožja na obod slobodan, pa biljni motivi presižu na gladak obod, što je značajno za kasniju fazu rokoka. Toga nema kod spomenutih dvaju bistričkih, pa stoga mislim da su ta dva kaleža starija od ostala tri rokoko-kaleža. Valjat će proučiti i ona dva kaleža u rokoko-stilu oko 1750. što se nalaze u Dijecezanskom muzeju,²² a potječu iz Marije Bistrice. Možda će tada biti lakše izdvojiti one kaleže koji bi mogli odgovarati arhivskom podatku o trima kaležima nabavljenima 1774. godine. Dosta je vjerojatno ipak da bi to mogla biti ona tri rokoko-kaleža druge skupine, što se nalaze u riznici Marije Bistrice:

Tri kaleža od pozlaćene, nežigosane srebrne slitine.

(sl. 32) Rokoko. Jedan je od njih (sl. 33) nešto viši od ostala dva, a ima na prijelazu s podnožja na nodus nasaden međučlan poput gljivice s klobukom. Visina mu je 27 cm, promjer podnožja 15,5, a promjer kupe 9,2 cm. Podnožje ima šesterolatičan obod, kojemu je svaka latica sastavljena od po dva luka, što se sastaju u šiljak.

²² Dočkal, *Dijecezanski muzej*, sv. 1, Zagreb 1940, str. 69.

32 Kalež, rokoko, Adam Anton Fritz (?), sredina 18. st.

S obzirom na slobodnije, nesimetrično komponirane rokoko-motive vjerojatno su ova tri kaleža ona, što su prema računskoj knjizi izrađena 1774. godine od triju starih kaleža.

11. Kustodija od srebra urešena rokoko motivima (sl. 36).

Podnožje joj je ovalno, široko 13,7 cm, a 9,7 u poprečnom promjeru. Visina kustodije iznosi 28,5 cm. Obod podnožja je gladak, s četiri šire zaobljene stranice u osima i s četiri uže, također zaobljene, između njih, a međusobno su te stranice odvojene blagim šiljcima. Na podnožju su iskucani nesimetrično komponirani motivi C voluta i lišća. Iznad podnožja, između dva mosurasta međučlana je kuglast nodus s istaknutim glatkim pojasom na najširem dijelu, a spremnica kustodije je uspravno ovalna, glatkih stranica. Sprijeda je apliciran pozlaćen znak IHS s križem iznad slova H, a ispod tog slova sa srcem u koje su zabodena tri savijena čavla. Navrh spremnice je plosan križ trolisnih krakova, a u spremnici je pozlaćena lunula za stavljanje hostije. Druga polovina 18. stoljeća. Vjerojatno domaći rad.

33 Kalež, rokoko. Možda jedan od triju nabavljenih 1774. godine.

Obod je gladak i uvijen, a na njemu se reljefno ponavljaju zupci i usjekline ruba. Vrlo niska stepeničica čini prijelaz na gornji dio podnožja, urešen na tri strane po jednim uspravnim biljnim motivom sa širokim snopom lišća i adosiranim C volutama. Te motive povezuju međusobno vodoravno položene vrpčaste volute. Iznad spomenutog međučlana nodus je oblika vaze, na kojoj su u donjem dijelu maleni uspravni lepezasti lisnati motivi, a u gornjem dijelu na tri strane po jedan spušten list nesimetričnih rokoko-obrisa. Na košarici je na tri strane po jedan spušten cvijet ispod snopa lišća u gornjem dijelu. Između tih motiva su vodoravne vrpčaste volute.

Ostala dva kaleža ove skupine gotovo su jednaka. (sl. 34—35). Podnožje im je nešto više uzdignuto nego na prethodnom primjerku. Obod je uglavnom jednakih obrisa kao na prethodnom, ali su šiljci zaobljeni. Na podnožju su motivi uspravnih cvjetnih grana između lisnatih rokoko-motiva. Nodus je kruškolik s vodoravnim rubnim volutama na izbočenim dijelovima. Na košarici su ornamentalni motivi cvijeća i lišća spušteni. Visina jednog primjerka je 24 cm, a drugog — s nešto užim snopovima lišća — 23,5 cm. Promjer podnožja 14,5 cm, a promjer kupe 9,2 cm.

12. *Navikula od srebra (sl. 37).*

Izradio Johann Pettunfill u Grazu 1778. g. Iskucana s ljevenim nodusom. Na podnožju glatkog, gotovo okomitog, malo ukošenog oboda stepeničastim je rubnim prijelazima odvojen zaobljen pojas spuštenih šiljatih listića, a na gornjem dijelu podnožja, oblika uvijenog krnjeg stošca, niz je savijenih žlijebova. Nodus je u obliku niskog kaneliranog stupa, u donjem dijelu s pojašom reljefno istaknutih bobica, a u gornjem je dijelu širok, gladak pojas, praćen odozdo i odozgo nizom manjih bobica. Donji dio posude za tamjan urešen je izvana radialno razmještenim šiljatim listovima. Samo polovica glatkog poklopca je pomična na baglami, dok je druga polovina prilemljena. Visina navikule na najvišem, uzvijenom mjestu je 17 cm. Podnožje ima promjere $12 \times 9,5$ cm, a poklopac navikule $17,5 \times 8,5$. Imeni žig na podnožju sadržava inici-

jale I. P. u okviru od dva vodoravno spojena, bočno uleknuta kruga. Mjesni žig je gradački u obliku četvorine s polukružnim nastavcima gore i dolje. U gornjem je nastavku brojka 13, a u donjem slovo G. U uglovima četvorine su brojke godine: 177(8?). Jedinica je nejasna, zaobljena, no jamačno je označavala 8, jer se takav žig Graza s istim imenim žigom I. P nalazi na kadionici u Dijecezanskom muzeju, što potječe iz Marije Bistrice (inv. br. M. Bistrica 530), pa je sigurno nabavljena kao par s navikulom. Na kadionici je posve jasna jedinica kao i čitava godina 1778. U sredini je tog mjesnog žiga štajerski panter na štitoliku polju. Imeni žig pripada zlataru Johannu Pettunfillu, koji je bio primljen u gradački ceh 30. 12. 1760, a posljednji put se u arhivskoj dokumentaciji spominje 1797.²³ Slovo G u gra-

²³ *Kunst und Kunsthandwerk*, Wien 1918, sv. 8—9, str. 330 u vezi s 2. tablom imenih žigova na str. 331, u prvom okomitom nizu rbr. 7. O. J. Pettunfillu na str. 201—202.

34 *Kalež, rokoko. Možda drugi od triju nabavljenih 1774. godine.*

35 *Kalež, rokoko. Možda treći od triju nabavljenih 1774. godine.*

36 Kustodija od srebra urešena rokoko motivima. Vjerojatno domaći rad druge polovine 18. stoljeća.

37 Navikula, srebro. Johann Pettunfill, Graz 1778.

dačkom žigu javlja se kao oznaka kovnice nakon patenta od 15. IX 1774. Nalazi se još 1778, ali u žigovima 1791. i 1794. manjka, pa se ponovno javlja 1797. i god. 1800. opet nestaje.

(Nastavak studije u slijedećem broju)

38 Imeni žig Johanna Pettunfilla i gradački mjesni žig 1778. g. na obodu podnožja navikule